BG Pulse Journal USA
ISSN:1947-2536 http://www.bgpulseusa.com/index.php/bg
BG PULSE JOURNAL

O'ZBEKISTON VA TURKIYA O'RTASIDAGI DIPLOMATIK MUNOSABATLARNING RIVOJLANISHI VA ISTIQBOLLARI

Usmanova Sevinch Uktam qizi
Navoiy innovatsiyalar universiteti
"Tabiiy va texnika fanlari" kafedrasi
Texnologik jarayonlar va ishlab chiqarishni avtomatlashtirish yo'nalishi
3-bosqich talabasi hamda
17-maktab ōquvchisi Ōtkirova Malika Ōtkirovna
doi:https://doi.org/10.5281/zenodo.23655854

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada O'zbekiston Respublikasi va Turkiya Respublikasi o'rtasidagi diplomatik, siyosiy, iqtisodiy, harbiy va madaniy-gumanitar munosabatlarning shakllanish tarixi, rivojlanish bosqichlari hamda istiqbollari atroflicha tahlil qilinadi.
Kalit so'zlar: O'zbekiston, Turkiya, diplomatik munosabatlar, strategik sheriklik, iqtisodiy integratsiya, Turkiy davlatlar tashkiloti, investitsiyalar,geopolitika,Transkaspiy yo'lagi,madaniy-gumanitar aloqalar.

Аннотация: В данной научной статье подробно анализируются историяформирования, этапы развития и перспективы дипломатических,политических, экономических, военных и культурно-гуманитарныхотношений между Республикой Узбекистан и Турецкой Республикой.
Ключевыеслова: Узбекистан, Турция, дипломатические отношения,стратегическое партнерство, экономическая интеграция, Организациятюркских государств, инвестиции, геополитика, Транс каспийский коридор,культурно-гуманитарные связи.

Abstract: This scientific article provides a comprehensive analysis of the history of formation, development stages, and prospects of diplomatic, political, economic,military, and cultural-humanitarian relations between the Republic of Uzbekistan and the Republic of Turkey.
Keywords:Uzbekistan, Turkey, diplomatic relations, strategic partnership,economic integration, Organization of Turkic States, investments, geopolitics,Middle Corridor,cultural-humanitarian ties.

Muammoning dolzarbligi. Zamonaviy xalqaro munosabatlar tizimi global geopolitik va geoiqtisodiy qayta qurishlar davrini boshidan kechirmoqda. Bunday murakkab sharoitda mintaqaviy va mintaqalararo hamkorlikni mustahkamlash,barqaror va ko'p qirrali diplomatik sheriklik aloqalarini yo'lga qo'yish dunyo davlatlari tashqi siyosatining ustuvor yo nalishlaridan biriga aylandi. Markaziy Osiyo mintaqasining yetakchi davlatlaridan biri bo'lgan O'zbekiston Respublikasi va Yevroosiyoning muhim geostrategik markazi hisoblangan Turkiya Respublikasi o'rtasidagi diplomatik va iqtisodiy munosabatlar mintaqaviy barqarorlik va taraqqiyotning muhim omili sifatida namoyon bo'lmoqda.

O'zbekiston va Turkiya o'rtasidagi aloqalar shunchaki davlatlararo rasmiy munosabatlar emas, balki asarlar davomida shakllangan chuqur tarixiy, madaniy,ma'naviy va til yaqinligiga asoslangan qardoshlik rishtalaridir. Turkiya 1991 yil 16dekabrda O'zbekiston mustaqilligini birinchilardan bo'lib tan olgan bo'lsa, 1992 yil 4 martda ikki mamlakat o'rtasida rasman diplomatik munosabatlar o'rnatildi. Bu ko'p asrlik tarixiy aloqalarni zamonaviy diplomatiya platformasiga ko'chirishda

muhim debocha bo'ldi.

So'nggi yillarda, ayniqsa 2016 yildan keyin, O'zbekistonda amalga oshirilayotgan faol va ochiq tashqi siyosat sharoitida Anqara va Toshkent o'rtasidagi diplomatik muloqot mutlaqo yangi sur'at va sifat bosqichiga chiqdi. Ikki davlat rahbarlarining kuchli siyosiy irodasi natijasida munosabatlar "har tomonlama strategik sheriklik" darajasiga ko'tarildi. Shu nuqtai nazardan, O'zbekiston va Turkiya o'rtasidagi diplomatik munosabatlarning shakllanish dinamikasini tahlil qilish, mavjud sohaviy hamkorlik natijalarini baholash hamda kelgusidagi istiqbollarni ilmiy asoslash nihoyatda dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot maqsadi - O'zbekiston va Turkiya o'rtasidagi diplomatik munosabatlarning tarixiy evolyusiyasi va zamonaviy holatini tizimli tahlil qilish orqali ikki tomonlama hamkorlikni yanada rivojlantirishning ustuvor istiqbollari va geoiqtisodiy imkoniyatlarini aniqlashdan iborat

Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilab olindi:

1. O'zbekiston-Turkiya diplomatik munosabatlarining 1991-2016 yillar hamda 2016 yildan keyingi davrlarini qiyosiy tahlil qilish;
2. Oliy darajadagi Strategik hamkorlik kengashining siyosiy va diplomatik ahamiyatini ochib berish;
3. Ikki mamlakat o'rtasidagi savdo-iqtisodiy va investitsiyaviy ko'rsatkichlarni statistik tahlil qilish;
4. Turkiy davlatlar tashkiloti (TDT) doirasidagi ko'p tomonlama diplomatiya va mintaqaviy integratsiya jarayonlarini baholash;
5. Transport-logistika va madaniy-gumanitar hamkorlikning rivojlanish istiqbollari bo'yicha amaliy takliflar ishlab chiqish.

Adabiyotlar sharhi. O'zbekiston va Turkiya o'rtasidagi diplomatik va geopolitik munosabatlar mahalliy hamda xorijiy tadqiqotchilar,siyosatshunoslar va sharqshunoslar tomonidan atroflicha o'rganilgan.

O'zbekistonlik olimlardan Sh.M. Mirziyoevning tashqi siyosatga oid asarlari va ma'ruzalarida ("Yangi O'zbekiston strategiyasi",2021) Markaziy Osiyo va turkiy dunyo davlatlari bilan strategik munosabatlarni rivojlantirishning konseptual asoslari yoritilgan. Munosabatlar tarixiva siyosiy diplomatik jihatlari A.Saidov,A.Hasanov va A.Jalolov kabi tadqiqotchilarning ilmiy ishlarida tahlil qilingan.

Ushbu manbalarda Turkiyaning mustaqillikning ilk yillarida O'zbekistonga ko'rsatgan diplomatik va ma'naviy qo'llab-quvvatlovi alohida qayd etiladi.

Turk tadqiqotchilaridan M. A. Kütükçü, H. C. Yalçın va M. Akif Okur o'z tadqiqotlarida Turkiyaning Markaziy Osiyodagi tashqi siyosiy doktrinasi va O'zbekistonning bu geopolitik fazodagi o'rnini tahlil qilgan. Turk olimlari Anqara va Toshkent o'rtasidagi munosabatlarda 2016 yilgacha bo'lgan ba'zi turg'unlik davrlari hamda 2016 yildan keyingi qayta tiklanish va "strategik sheriklik"bosqichini chuqur o'rganishgan.

G'arb va xalqaro ekspertar (masalan, S.Frederik Starr, Zb. Bjezinskiy, G.Fuller) Markaziy Osiyodagi geopolitik muvozanat, "Buyuk Ipak yo'li"ni qayta tiklash loyihalari hamda Turkiya va O'zbekiston hamkorligining Yevroosiyo transport va energetika xavfsizligidagi o'rnini alohida tadqiq etishgan.

Shu bilan birga, so'nggi yillarda paydo bo'lgan yangi geopolitik realliklar,Turkiy davlatlar tashkilotining institutlashuvi hamda "Orta Koridor" (Transkaspiy transport yo'lagi) omili kontekstida ikki davlat diplomatik hamkorligini yaxlit kompleks sifatida chuqur tahlil qilish ehtiyoji saqlanib qolmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqot jarayonida siyosatshunoslik,xalqaro munosabatlar va iqtisodiy tahlilning zamonaviy metodologik usullaridan foydalanildi:

1. Qiyosiy-tarixiy va xronologik tahlil usuli (Historical and Comparative Analysis): O'zbekiston va

Turkiya o'rtasidagi diplomatik munosabatlarning 1991-2016 va 2016-2026 yillardagi shakllanish va rivojlanish bosqichlarini dinamikada o'rganish uchun qo'llanildi.
2. Tizimli tahlil (Systemic Approach): Do'stlik va strategik hamkorlikni nafaqat ikki tomonlama formatda, balki ko'p tomonlama tashkilotlar (BMT, TDT,IHT) doirasidagi murakkab geopolitik tizim sifatida o'rganishga imkon berdi.
3.SWOT-tahlil usuli: Ikki mamlakat o'rtasidagi diplomatik va iqtisodiy hamkorlikning kuchli va ojiz tomonlari, mavjud imkoniyatlar hamda tashqi geopolitik xavf-xatarlarni baholashda ishlatildi.
4. Statistik va empirik tahli1: Ikki davlat o'rtasidagi tovar aylanmasi, investitsiya hajmi va qo'shma korxonalar soniga oid statistik ma'lumotlar (O'zbekiston Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi hamda Turkiya Statistika Instituti -TÜİK ma'lumotlari) umumlashtirildi.
Diplomatik va siyosiy munosabatlarning rivojlanish bosqichlari. O'zbekiston va Turkiya o'rtasidagi diplomatik munosabatlar shakllanishi va mazmuni jihatidan ikki asosiy tarixiy bosqichga bo'linadi:
Birinchi bosqich: Munosabatlarning shakllanishi va shartnomaviy-huquqiy poydevor(1991-2016 yillar)
Turkiya Respublikasi 1991 yil 16 dekabrda O'zbekiston mustaqilligini birinchi bo°lib tan oldi va 1992 yil 4 mart kuni ikki mamlakat o'rtasida diplomatik munosabatlar rasman o'rnatildi. Shu yili Anqara va Toshkentda ikki davlatning elchixonalari o'z faoliyatini boshladi.
1996 yilda imzolangan «Abadiy do'stlik va hamkorlik to'g'risida»gi Shartnoma ikki tomonlama munosabatlarning konseptual huquqiy poydevorini yaratdi. Bu davrda siyosiy, madaniy va ta'lim sohalarida dastlabki muhim qadamlar qo'tildi.Biroq,1990-yillarning oxiri va 2000-yillarning boshida ayrim geopolitik va ichki xavfsizlik omillari sababli ikki tomonlama munosabatlarda muayyan turg'unlik va sovuqlashish davri kuzatildi. Shunday bo'lsa-da,davlatlar o'rtasidagi savdo va xalqlar o'rtasidagi madaniy-gumanitar aloqalar batamom uzilib qolmadi.
Ikkinchi bosqich: Renessans va "Har tomonlama strategik sheriklik" davri (2016 yildan hozirgacha)
2016 yilda Shavkat Mirziyoevning O'zbekiston Prezidenti lavozimiga saylanishi ikki mamlakat munosabatlarida mutlaqo yangi tarixiy sahifa ochdi. 2017yil oktabr oyida O'zbekiston Prezidentining Turkiyaga 20 yillik tanaffusdan so'ng amalga oshirilgan tarixiy tashrifi va 2018 yil aprel oyida Rejep Tayyip Erdog'anning O'zbekistonga javob tashrifi ikki tomonlama aloqalarni strategik darajaga olib chiqdi.
Oliy darajadagi Strategik hamkorlik kengashi. 2018 yilda ikki davlat rahbarlarining qarori bilan Oliy darajadagi Strategik hamkorlik kengashi tuzildi. Bu mexanizm davlat rahbarlari hamraisligida muntazam ravishda o'tkazilib,diplomatik,iqtisodiy, mudofaa va gumanitar sohalardagi strategik qarorlarni tezkor qabul qilish imkonini berdi:
· l-yig'ilish (Anqara, 2020 yil fevral): Ikki tomonlama munosabatlar strategik sheriklik darajasiga ko'tarildi.
· 2-yig'ilish (Toshkent,2022 yil mart): Munosabatlar maqomi «Har tomonlama strategik sheriklik» darajasiga yetkazildi.
· 3-yig'ilish (Anqara, 2024 yil iyun): Iqtisodiyot, energetika, mudofaa va transport sohalarida 20 dan ortiq yangi hujjatlar imzolandi va o'zaro tovar aylanmasini 5 miliard dollarga yetkazish bo'yicha maqsadli «Yo'l xaritasi»qabul qilindi.
Savdo-iqtisodiy va investitsiyaviy hamkorlik tahlili. Iqtisodiy hamkorlik O'zbekiston va Turkiya o'rtasidagi strategik munosabatlarning eng jadal rivojlanayotgan dvigateli hisoblanadi.
Savdo aylanmasining dinamikasi. So'nggi yillarda ikki mamlakat o'rtasidagi tovar aylanmasi hajmi keskin ortdi. Imtiyozli savdo to'g'risidagi bitimning (Preferential Trade Agreement - PTA) kuchga kirishi savdo aloqalarini yanada jadallashtirdi.

1-jadval. O'zbekistonvaTurkiya o'rtasidagi savdo-iqtisodiy ko'rsatkichlar dinamikasi (manbalar asosida umumlashtirilgan)

Ko'rsatkich/Yillar	2017 yil	2020 yil	2022 yil	2024 yil	2025-2026 yy.(prognoz)
Umumiy tovar aylanmasi (mlrd doll.)	1,5	2,1	3,2	3,5	5,0
O'zbekiston eksporti(mlrd doll.)	0,9	1,0	1,5	1,5	2,1
Turkiya importi (mlrd doll.)	0,6	1,1	1,7	2,0	2,9
Turk kapitalidagi korxonalar soni	~500	~1300	~2200	~3100	3500+

Manba: O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi hamda TIV ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

O'zbekiston Turkiyaga asosan rangli metallar (mis), kimyo mahsulotlari,to'qimachilik va qishloq xo'jaligi mahsulotlarini eksport qiladi. Turkiyadan esa mashina va uskunalar, farmasevtika mahsulotlari, qurilish materiallari hamda kimyoviy o'g'itlar import qilinadi.

Investitsiya va sanoat kooperatsiyasi. Turkiya kompaniyalari O'zbekiston iqtisodiyotiga eng ko'p to'g'ridan-to'g'ri investitsiya kiritayotgan yetakchi investorlardan biridir.

·**Energetika:** Turkiyaning «Cengiz Enerji», «Odaş Enerji» va 《Aksa Enerji》 kompaniyalari tomonidan Tashkent, Sirdaryo va Buxoro viloyatlarida umumiy quvvati 2000 MVtdan ortiq zamonaviy issiqlik va issiqlik-elektr stansiyalari foydalanishga topshirildi.

·**Qurilish va infratuzilma:** 《Tashkent City» loyihasi, yirik tunnel va ko'priklar, mehmonxona majmualari turk qurilish kompaniyalari («Rönesans Holding»,«Özgüven») ishtirokida barpo etildi.

· **Sog'liqni saqlash va farmasevtika:** Farmasevtika zonalarida turk investorlari ishtirokida zamonaviy dori vositalarini ishlab chiqarish yo'lga qo'yilgan.

Turkiy davlatlar tashkiloti (tdt) va mintaqaviy xavfsizlik.

O'zbekistonning 2019 yilda Turkiy davlatlar tashkilotiga (o'sha paytda Turkiy kengash) po'latday qat'iyat bilan a'zo bo'lib kirishi Anqara va Toshkent o'rtasidagi ko'p tomonlama diplomatiyani yangi bosqichga olib chiqdi.

·**Samarqand Sammiti (2022 yil)**: «Turkiy sivilizatsiyaning yangi davri:umumiy taraqqiyot va farovonlik sari» shiori ostida o'tkazilib,TDTning 2026-2030 yillarga mo ljallangan strategik yo'l xaritasi qabul qilindi.

·**Savdo va logistikani yengillashtirish:** TDT doirasida Raqamli bojxona va soddalashtirilgan savdo yo'laklari tizimini joriy etishda Toshkent va Anqara tashabbuskor sifatida namoyon bo'lmoqda.

Mintaqaviy xavfsizlik va mudofaa sohasidagi hamkorlik

Afg'onistondagi vaziyat, transmilliy jinoyatchilik, kiberxavfsizlik va terrorizmga qarshi kurashishda ikki mamlakat mudofaa va xavfsizlik idoralari yaqindan hamkorlik qilmoqda.

·2020 va 2023 yillarda Harbiy va harbiy-texnikaviy hamkorlik to'g'risida bitimlar imzolandi.

·Mudofaa sanoati sohasida qo'shma mashg'ulotlar o'tkazish va zamonaviy harbiy mudofaa texnologiyalarini muvofiqlashtirish bo'yicha amaliy qadamlar qo'yilmoqda.

Madaniy-gumanitar, ta'lim va turizm sohasidagi aloqalar. Diplomatik va iqtisodiy aloqalarning barqarorligi va davomiyligi bevosita xalqlar o'rtasidagi madaniy-gumanitar muloqotning chuqurligiga bog'liq. O'zbekiston va Turkiya o'rtasidagi tarixiy-madaniy mushtaraklik ushbu sohadagi hamkorlikni jadal rivojlantirish uchun mustahkam zamin yaratadi.

Ta'lim va ilm-fan sohasidagi integratsiya. So'nggi yillarda ikki mamlakat o'rtasida oliy ta'lim va ilmiy-tadqiqot sohalarida integratsiya jarayonlari keskin kuchaydi:

· Filiallar va qo'shma dasturlar: Toshkent va Samarqand shaharlarida Turkiyaning yetakchi oliy ta'lim muassasalari, jumladan, Bahcheshehir universiteti va Sog'liqni saqlash fanlari universiteti (Sağlık Bilimleri Üniversitesi) filiallari hamda qo'shma fakultetlari ochildi.

·Akademik almashinuv: «Orhun» va «Erasmus+» kabi akademik almashinuv dasturlari doirasida yuzlab professor-o'qituvchilar va talabalar ikki mamlakat universitetlarida tajriba oshirmoqda.

· Ilmiy-tadqiqot loyihalari: O'zbekiston Fanlar akademiyasi va Turkiyaning TO'BITAK (TÜBİTAK) tashkiloti o'rtasida fundamental va amaliy fanlar bo'yicha qo'shma tanlovlar o'tkazilib, innovatsion loyihalar moliyalashtirilmoqda.

Turizm va ziyorat turizmini rivojlantirish. Turizm sohasi ikki tomonlama gumanitar munosabatlarning eng serdaromad va istiqbolli yo'nalishlaridan biridir:

·Vizasiz rejim va to'g'ridan-to'g'ri qatnovlar: O'zbekiston tomonidan Turkiya fuqarolari uchun 30 kunlik vizasiz rejimning joriy etilishi hamda «Uzbekistan Airways》 , 《Turkish Airlines》 , «Centrum Air» va «AJet》 kabi
aviakompaniyalar tomonidan haftasiga o'nlab to'g'ridan-to'g'ri aviaqatnovlar yo'lga qo'yilgani turistlar oqimini keskin oshirdi.

·Ziyorat turizmi: Samarqand, Buxoro va Termiz kabi shaharlarda joylashgan Buyuk Muhaddislar, tasavvuf namoyandalari (Imom Buxoriy, Imom Termiziy, Bahouddin Naqshband) qadamjolari turk sayyohlari uchun ziyorat turizmining asosiy manziliga aylandi.

Strategik hamkorlik istiqbollari va geoiqtisodiy omillar. O'zbekiston va Turkiya o'rtasidagi diplomatik munosabatlarni kelajakda yanada yuqori bosqichga olib chiqishda quyidagi geoiqtisodiy omillar va ustuvor istiqbolli yo'nalishlar muhim o'rin tutadi:

Transport va logistika: "Orta Koridor" (Transkaspiy transport yo'lagi).Dunyoda logistik zanjirlar uzilayotgan sharoitda Markaziy Osiyoni Kavkaz va Yevropa bilan bog'lovchi «Orta Koridor》 (Middle Corridor/Transkaspiy transport yo'lagi) geostrategik ahamiyat kasb etmoqda.

·Baku-Tbilisi-Kars (BTK) temir yo'li: Ushbu transport tarmog'i orqali O'zbekiston mahsulotlarining Turkiya va Yevropa bozorlariga chiqish muddati va xarajatlari keskin qisqardi.

· Multimodal tashishlar: Anqara va Toshkent o'rtasida raqamli bojxona va "yashil koridor" tizimlarining joriy etilishi tranzit yuk tashish hajmini 2-3baravarga oshirish imkonini beradi.

《Yashil» energetika va innovatsiyalar. Turkiyaning qayta tiklanadigan energetika (quyosh va shamol energetikasi) hamda muqobil energiya manbalarini barpo etishdagi ulkan tajribasi Yangi O'zbekistonning «yashil» transformatsiya Strategiyasiga to'liq mos keladi. Turkiya kapitali ishtirokida qayta tiklanuvchi energiya manbalari ulushini oshirish istiqbolli hamkorlik yo'nalishi hisoblanadi.

Xulosa. O'zbekiston va Turkiya o'rtasidagi diplomatik munosabatlarning tarixiy va zamonaviy bosqichlarini tizimli tahlil qilish quyidagi xulosalarga kelish imkonini beradi:

1. Diplomatik muloqotning sifat ko'rsatkichi: 2016 yildan so'ng amalga oshirilgan faol va egiluvchan tashqi siyosat natijasida ikki tomonlama munosabatlar shunchaki hamkorlikdan «HIar

tomonlama strategik sheriklik»darajasiga ko'tarildi.
2. Iqtisodiy integratsiya: Ikki mamlakat o'rtasida savdo aylanmasi va investitsiyalar hajmi barqaror va dinamik o'sish tendensiyasiga ega. Savdo aylanmasini 5 milliard dollarga yetkazish real geoiqtisodiy bazaga ega.
3. Mintaqaviy va ko'p tomonlama platforma: Turkiy davlatlar tashkiloti (TDT)doirasidagi Anqara-Toshkent tandemi Markaziy Osiyoda barqarorlik,transport-infratuzilma va madaniy birlikni ta'minlovchi lokomotiv sifatida namoyon bo'lmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO YXATI

1. Mirziyoev Sh.M.Yangi O'zbekiston strategiyasi. - Toshkent: «O'zbekiston》,2021.-464 b.
2. Mirziyoev Sh.M. Yangi O'zbekiston tashqi siyosatining ustuvor yo'nalishlari.- Toshkent: «Ma'naviyat», 2022.-280 b.
3. O'zbekiston Respublikasi Tashqi ishlarvazirligi rasmiy sayti: mfa.uz
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi rasmiy sayti:stat.uz
5. Saidov A.H. Xalqaro huquq va O'zbekistonning diplomatik aloqalari.-Toshkent:《Adolat》, 2019.-320 b.
6. Hasanov A.A. Xalqaro munosabatlar va diplomatiya tarixi. - Toshkent:«O'zbekiston faylasaflari milliy jamiyati», 2020.-352 b.
7. Jalolov A. Markaziy Osiyo va Turkiya: siyosiy va iqtisodiy munosabalar evolyusiyasi//Xalqaro munosabatlar,2021.-No3.-B.45-52.
8. Rahimov M. Markaziy Osiyo davlatlari va Turkiya: strategik hamkorlik bosqichlari//Jamyat va boshqaruv, 2022.-No2.-B.67-74.
9. Kütükçü, M. A. Türkiye - Özbekistan İlişkilerinin Tarihsel Gelisimi ve Geleceği//Avrasya Incelemeleri Dergisi, 2020.-Vol. 9, Issue 1.-P.115-142.
10. Yalcin,H.C.Türk Dış Politikasında Orta Asya ve Özbekistan'ın Yeri //Gazi Akademik Bakis,2021.-Cilt 14, Say1 28.-S.89-108.